

BYENS OFFENTLIGHET

Toleranse og fremmedhet i tekster fra romantikken til vår tid.

Overordnet prosjektbeskrivelse med målsettinger

Prosjektet er en del av det internasjonale, tverrfaglige prosjektet *Tolerance and the City* ledet av professor Roy Eriksen, HiA (se nettstedet). Prosjektansvarlig er førsteamanuensis Jahn H. Thon og prosjektmedarbeider er cand. philol. Solbjørg Nes.

Prosjektet har følgende formål:

- 1) Undersøke hvordan byen og byens rom har vært representert i nordisk litteratur, og hvordan bilder av byen har utviklet seg i denne perioden.
- 2) Å utvikle en tverrfaglig og tverrestetisk forskningskultur med inndragning av disipliner som sosiologi, kunsthistorie, mediefag, historie, byplanlegging osv.
- 3) Bidra til å utvikle teoretiske refleksjoner om sammenhengen mellom litteratur og offentlighet når det gjelder toleranse og fremmedhet.

Prosjektet skal bidra til kompetanseutviklingen ved HiA. Erfaring og kunnskap fra dette prosjektet skal kunne utnyttas i undervisningsopplegg og trekke fram spørsmålet om toleranse og toleransens grenser i ulike faglige og politiske sammenhenger.

Urbanisme

Forholdet mellom mentale og materielle strukturer har ofte blitt forstått som urbanismens sentrale aspekt, dvs. forholdet mellom det imaginære rom og det fysiske rom, forholdet mellom representasjon og det representerte. Dette prosjektet har sprunget ut av en tverrfaglig interesse for urbanismestudier som medfører at en rekke fagdisipliner er involvert, men teoretisk er det viktig å slå fast at dette er et litterært prosjekt som er i tråd med de siste års oppgjør med autonomiestetikken og den økte teoretiske interessen for å se litteraturen i en kulturell kontekst. Kritikken av et litteraturbegrep som isolerer litteraturen utelukkende i sin litteraritet, er kommet fra både litteraturvitenskapen selv, og fra filosofisk, sosiologisk, kulturteoretisk og historisk hold. Dette medfører at både virkeligheten, historien og den sosiale konteksten har fått fornyet aktualitet og følgelig vil teoretiske innfallsvinkler i skjæringspunktet mellom litteratur og samfunn bli aktivisert i dette prosjektet, selv om litteratursosiologiske problemstillinger har en svak tradisjon i Norge med unntak av de siste

20 års kvinne- og kjønnsforskning. De enkeltpersoner som kanskje har hatt størst innflytelse i Norge innenfor dette feltet er Helge Rønning og særlig Arild Linneberg som har betydd mye for teoriutviklingen innen litteratur og samfunn. Først ved sin *Norsk litteraturkritikks historie*, bind 11: 1848-1870 var en epokegjørende undersøkelse av forholdet mellom samfunn, litteratur, litteraturkritikk og retorikk, dernest ved det arbeidet han har gjort innenfor det internasjonalt viktige feltet *Law and Literature*. Georg Johannesen og hans nyretoriske studier ga også viktige impulser for forskning når det gjelder litteratur og samfunn.

Siden byens rom og dens litterære gestaltninger har så åpenlys affinitet til ideer om spatiale former, blir romteorier viktig for dette prosjektet, både i narratologiske analyser og i forståelsen av det særegne ved byen i seg selv. Hvilke tekstlige organiseringsformer tas i bruk for å konstruere byrommet, og hvilke mulige anskuelser av rommet finner vi i de skjønnlitterære og faglige tekster om byen som vi forstår denne gjennom? I Norden er det særlig Fredrik Tygstrups Deleuze-inspirerte teorier om det litterære rom som har hatt betydning.

Et viktig teoretisk utgangspunkt er Pierre Bourdieus studier av autonomiestetikkens opprinnelse eller det litterære felts genese i Frankrike på 1800-tallet i boka *The Rules of Art*. Karakteristisk for denne studien er at storbyen Paris utgjør det sosiale og offentlige univers og Flauberts roman *Education Sentimentale* det estetiske eksempel som Bourdieu dreier det hele rundt. For Bourdieu betegner fiksjonsbegrepet ikke bare rent litterære tekster, men også struktureringen av den virkelighet de sees i sammenheng med. I alle Bourdieus studier ser vi hvordan feltets egenart alltid er en del av selve det litterære studieobjekt. Forestillingene om den litterære institusjons særegenheter er nedfelt i verkene selv, i begrepene verkene leses ut fra og i forestillingene til de agentene som operer i feltet. Dette gjelder enten agentene er primærprodusenter, kritikere og formidlere – eller lesere. Følgelig blir Bourdieus ”*Illusio*-begrep” sentralt i dette prosjektet. For Bourdieu er *illusio* de felles oppfatninger som holder aktørene fast i feltet, både en forutsetning for spillet og et resultat av det. Etersom Bourdieu ikke går konkret inn på det spesifikke ved *illusio* i sin historisitet, vil dette prosjektet ha en viktig funksjon i å undersøke den underliggende oppfatning i hvert enkelt tilfelle, dvs. nettopp forholdet mellom ”virkelighet” og representasjon. Og ettersom Bourdieu heller ikke er tydelig på hva som er bestandig og hva som er historisk foranderlig i de ulike kulturelle felt,¹ blir det

¹ Se Craig Calhoun's artikkel ”Habitus, felt og kapital: Historisk spesifisitet i praksisteorien”, s. 352-385, i et særnummer av *Agora* (nr. 1-2, 2006) om *Pierre Bourdieu*.

en utfordring å historisere begreper som urbanisme, toleranse og fremmedhet gjennom konkrete enkeltstudier.

Denne forskningen har likevel bare indirekte betydning for studier av urbanisme og byer. I tråd med Bourdieu, men også en tenker som Derrida, ser vi at et konstruksjonistisk syn omfatter en oppfatning av byen som en særegen form for utvidet tekst. De første som trakk konsekvenser av et slikt utvidet litteraturbegrep i Norge, var det avantgardistiske *Profil* i 1968 og 1969 (Thon 2001), som analyserte Norsk veiplan med begreper hentet fra litteraturforskningen. Studiet av denne litterære grupperingen viser imidlertid også at disse ideene har sine forgjengere i den historiske avantgarden, særlig i Sovjet like etter revolusjonen i 1917, der målet var å overvinne skillet mellom kunst, dagligliv og produksjon (se Bürger, *Theorie der Avantgarde*, 1974, norsk utgave 1998). Det er typisk at en av drivkreftene for dette nye litterære prosjekt i Norge var byteoretikeren og byarkitekten Jan Carlsen.²

Urbansimestudier er et vel etablert forskningsfelt; i denne sammenheng er vi interessert i teoretikere som ”leser” byen som en tekst. Selvsagt er det da viktig ikke å se reduksjonistisk på det urbane rom, slik en tekstualisering lett kan gjøre ved å nedtone visuelle og materielle egenarter. Den klassiker som kanskje har mest å si også i dag, er Georg Simmel med hans første hovedverk *Philosophie des Geldes*. Simmel er filosof, sosiolog og modernitetstenker. I den grad han kan kalles ren sosiolog, er han en etablerer av en ny mikrososiologi som analyserer det sosiale samspillet ned til minste detalj. Derfor er han også så relevant for en kulturell og litterær byteori, særlig i essayet ”Storbyene og åndslivet” (1902), der begrepet ”stil” står sentralt. Det blir et epokebegrep knyttet til modernitetserfaringer, og penger blir en medieringsform. I denne sammenheng er det ikke Simmels standpunkter som er viktige, men *metoden* han bruker i analyse av byenes relevans for en kulturteori. Det fascinerende er hans mangesidige analyse av sinnstilstanden til byborgerne og de mulige handlingstypene i det moderne bysamfunn, preget av rasjonalitet, blaserthet, hastighet og kalkulasjon, men også kunstlethet og individualisme. Bysamfunnet er en prosess og et produkt av et totalt vekselspill. Byttehandelen som regulerer det moderne bysamfunnet, med penger som bytteobjekt, innebærer at subjektet må kunne gi avkall på objektet. Denne forsakelsen konstituerer offeret ikke som unntak, men som en regel. Med penger som mellomledd blir

² Jan Carlsen *Regnbuebyen – tekster om arkitektur og samfunn*, Pax 1993.

resultatet det moderne bysamfunnets anonymitet, isolering og fremmedgjøring. Det er ikke vanskelig å se at Simmel har inspirert Walter Benjamin i hans beskrivelse av moderne storbyer som Paris og Berlin; og at Sennetts byteorier i *The Fall of Public Man* også besitter et slektskap med Simmels analyser.

Dette forskningsprosjektet, som drøfter forholdet mellom urbanisme og litteratur, skal konsentrere seg om tre temaer, som alle både har en praktisk og en mer teoretisk relevans:

- 1) Bykulturens historiske betydning for forståelsen av litteraturen. Her kommer ikke bare sosiale og økonomiske forhold inn, men også kulturell forståelse og verdier.
- 2) Rombegrepets betydning for å kunne forstå og forklare byen. Her sammenfaller byteori med mye av den aktuelle narratologiske romteorien, der nettopp romforståelsen står sentralt, både som fysisk rom, fenomenologisk rom, levd rom og mentalt rom.
- 3) Byen som konsept, diskurs og representasjon. Byvirkeligheten formidles gjennom symbolske representasjoner som fortellinger, begreper, ideologier og vitensformasjoner (Foucault). Derfor vil det ofte være en analogi mellom den måten vi leser tekster som tematiserer byen på, og historikerens måte å lese byen på. Også en by er et system av tegn, slik tekster er det.

Disse tre temaområdene vil stå sentralt i dette prosjektet, og de blir ikke mindre aktuelle ved flere av de ”vendinger” litteraturvitenskapen har tatt. Det gjelder ”den kontekstuelle vending”, ”den kulturelle vending”, men særlig ”den semiotiske vending” der meningsaspektet i byanalysen er viktig. Det primære materialet for dette forskningsprosjektet er litteraturen, men likevel vil ulike ”lesninger” av byrommet innebære produksjon og konstruksjon av mening ved høyst forskjellige typer språk. For å forstå de litterære representasjonene, vil både materielle gjenstander, visuelle bilder og andre artefakter (innbefattet arkitektur) og sosiale forhold spille inn.

Prosjektet har som formål å undersøke relasjonen mellom byens historiske utvikling og de litterære forandringene i epoker fra romantikken til i dag. Den litterære utvikling er også en utvikling av de estetiske teknologier, skrivemåter og sjangerforhold.

Prosjektet hviler ikke på én bestemt byteori. Ulike teorier vil bli trukket inn (både økonomiske, sosiologiske, psykologiske og mentalitetshistoriske).³ Men det er ikke slik at den mest stringente teorien alltid bringer den innsikt som er viktig i denne sammenheng, for som Knut Helle uttrykker det: ”Uttrykt på moderne urbansosiologisk vis er byen et eget fysisk og mentalt livsrom der vekselvirkningen mellom individuelle og kollektive handlinger skaper en særegen livsstil eller kultur. Det må likevel innrømmes at fokuseringen på sentralfunksjoner og strukturtrekk i byutviklingen lett kan føre til at menneskene i byen forsvinner i drøftingen av mer eller mindre abstrakte kollektive faktorerens betydning for urbaniseringen” (Helle 2006: 19).

Ofte må man derfor være eklektisk ettersom det svært store utbud av byteoretikere fører til at mange av disse har svært spesifikke og individuelle målsettinger. Andre ganger kan man få belyst interessante forbindelser mellom byutvikling og litteraturen gjennom en mentalitetshistorisk undersøkelse, *uten* en spesifikk byteori, som i verket *Uden for murene. Fortællinger fra det moderne gennembruds København* (red. Klaus P. Mortensen) eller *Litterære Vaganter. Byens betydning hos seks kvinnelige forfattere* av Tone Selboe.

Noen ganger skapes det også mer allmenne teorier for å belyse ulike typer ideer om den perfekte by. Den lange tradisjonen med litterære utopier er et slikt eksempel der byer noen ganger er helt nøyaktig beskrevet (*Utopia* av Moore, *Nils Klim* av Holberg), andre ganger som visjoner og fiksjoner (Calvinos *Usynlige byer*). Vel så ofte har byen vært forbundet med dystopier (Kafkas *Prosessen*, Boyes *Kallocain* og Jensens *Epp*). Tenkning om hva en by skal være, vil derfor komme inn i dette prosjektet ettersom denne tenkningen svært ofte har vært en fruktbar grobrunn for diskusjon mellom idealister og visjonære på den ene siden og realister på den andre (jf. Albert Speers plan for *Det Nye Berlin*). Det er på dette området forbindelsen til det internasjonale prosjektet *Tolerance and the City* er tydeligst.

Byteori handler ofte om hvordan byene danner grobrunn ikke bare for helhetlige samfunnsmessige drømmer, men også individuelle fantasier. Når vi snakker om ”byens syn”

³ I Knut Helles innledning ”Byen som historisk fenomen” i verket *Norsk Byhistorie – Urbanisering gjennom 1300 år*, forsøker han å kombinere et sett med funksjonelle og et sett med strukturelle bykriterier for ”å identifisere, beskrive og forklare urbanisering på en rimelig stringent måte i alle områder til alle tider” (s. 17)

gjelder det ulike synspunkter på byen og den fantasiproduksjon gjennom drømmer og minner som byene setter i gang.⁴

I praksis har nesten all urbanismeforskning en *historisk* dimensjon. Prosjektet *Tolerance and The City* konsentrerer seg langt på vei om historien; hvordan byene vokste fram som en arena hvor forutsetningene for toleranse og demokrati blir produsert ved sameksistens, konfrontasjon og kompromiss. Hovedfokus i det internasjonale prosjektet er på interaksjon og kommunikasjon i det urbane rom mellom individer og grupper av individer, enten det dreier seg om klasser, kjønn, etnisitet eller religion. Innsikter fra denne historiske og internasjonale delen vil også kunne tjene som en bakgrunn for dette prosjektet. Det historiske tidsspennet er riktignok mindre fra romantikken til i dag, men byene har samtidig utviklet seg voldsomt.

En del av prosjektet retter seg mot 1800- og 1900-tallsbyene på Sørlandet, med tre delprosjekter som alle allerede er i gang: Det første dreier seg om småbyens betydning for Hamsun (Kathrin Papst: *Knut Hamsun og toleranse – Grimstadinnbyggernes holdning til naboen og forfatteren Knut Hamsun fra 1918 til i dag*, se vedlegg 1). Det andre om utviklingen av Kristiansand som et arnested for modernisering, særlig epidemibekjempelse (May-Brith Ohman-Nielsen: *Kulturkontakt og karantenekultur i Kristiansand 1801-1890*, se vedlegg 2). Det tredje dreier seg om Thaulow-Wergelandfamiliens samlede innsats for moderniseringen av Norge, med utgangspunkt i Kristiansand (Thon og Ohman-Nielsen: *Wergelandene og det moderne*, se vedlegg 3).

I tillegg til disse tre historiske undersøkelsene er Solbjørg Nes i gang med et moderne forskningsprosjekt med tittelen *Litterære drabantbyerfaringer: Menneskelig interaksjon i en moderne biotop* (se prosjektbeskrivelse som vedlegg 4).

Toleranse og offentlighet

Et viktig mål for prosjektet er å utvikle en dypere forståelse for begrepet toleranse, i dets mange fasetter. En begrepsavklaring vil derfor være nødvendig, samtidig som det ligger i prosjektets ånd å starte ut med en åpen holdning, for så å kunne innsnevre og avklare etter hvert. Det ligger en begrepsmessig spenning mellom toleranse slik begrepet ble forstått på

⁴ Se Helen Liggett, *Byens syn. "Drømmens og minnenes åsteder"*, i *På sporet av byen*, Spartacus, Oslo 1997.

1600 og 1700-tallet som en individuell egenskap sentrert rundt gitte verdier, og en moderne forståelse der toleranse snarere er noe man kan forhandle seg fram til (Afdal 2005).

Toleranse er et begrep som ikke bare bør studeres i sin idéhistoriske sammenheng. Like viktig er de fysiske, materielle, sosiologiske forutsetningene som menneskenes ideer framkommer i samspill med, dvs. ulike offentlighetsteorier. Her spiller byen og dens historiske utvikling en avgjørende rolle. Det er derfor typisk at moderne offentlighetsteoretikere som Habermas og Sennett begge teoretiserer ut fra byen som et selvsagt rammeverk for utviklingen av den moderne borgerlige offentlighet. Forutsetningene for utviklingen av urbansimen i Norge etter romantikken er derfor også en diskusjon av holdbarheten og fruktbarheten av ideene til Habermas om en litterær og politisk offentlighet før en fullt ut utviklet modernitet.

I Norge er det tvilsomt om den litterære offentligheten kom før den politiske, enten vi snakker om 1700-tallet eller Wergelandstiden. Trolig utvikler de seg snarere parallelt.⁵ En av dette prosjektets hypoteser er at Norge var bedre integrert i europeisk byoffentlighet før romantikken enn tidligere antatt, selv om vi hadde få byer, og at forformene for den fullt ut utviklede offentlighet som møter oss i Welhavens og Wergelands tidsalder, var noe annerledes enn Habermas har forutsett. Vi kan sannsynligvis regne med fire ulike deloffentligheter: en religiøs, en estetisk, en retorisk-utdanningsmessig og en politisk. Dette innebærer at Habermas sitt skille mellom litterær og politisk offentlighet blir for enkelt. Sammenhengen mellom disse deloffentlighetene og deres ulike betydning i forskjellige epoker, har variert kraftig, og bør undersøkes historisk, spesifikt og geografisk; og slike undersøkelser er en naturlig del av dette prosjektet når det gjelder 1800-tallets offentligheter. Men også ideer fra Habermas' senere forfatterskap om de ulike former for kommunikasjon, livsverdener og systemer er aktuelle når det gjelder forståelsen av byrommet som rammeverk for toleranse og demokrati.

En annen teoretisk impuls er Derridas ideer om gjestevensskap og fremmedhet (Derrida 1997 og Korhonen 1998). Toleranse vil i praksis ofte si hvordan man møter en gjest og inviterer

⁵ Internasjonalt har det framkommet mange motinnlegg når det gjelder Habermas. Kritikere har fokusert på forholdet mellom litterær og politisk offentlighet. Se Jochen Schulte-Sasse: *Einleitung in Bürger/Bürger and Schulte-Sasse: Aufklärung und literarische Öffentlichkeit*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1980. I tillegg Richard Sennett's *The Fall of Public Man*, 1974, som åpenbart er skrevet i opposisjon til Habermas. Han plasserer nedgangen for den borgerlige offentlighet så tidlig som i det 18. århundrede, og han lar teateret og maskespillet være målestokken for offentligheten. I Norge, se Eivind Tjønneland: *Jörgen Habermas' Theory of the Public Sphere in Strukturwandel der Öffentlichkeit. Some intellectual historian objections* (Work in progress).

inn. Terskelen som da krysses kan sammenliknes med de gamle byporter. Spørsmålet vil alltid være: Er dette en venn eller en fiende som jeg tar inn i mitt hus og min by? Likeledes har generelt ideer om vennskap stor relevans for utviklingen av toleranse. Bourdieu har utviklet ideer om strategiske vennsksforbindelser og om patroners betydning for forfattere som er i ferd med å tre inn i det litterære feltet. Ofte er byer det sted der slike strategiske avgjørelser tas (Thon 2001).

I praksis vil toleranse ofte dreie seg om graden av forskjeller som opptrer i forhold til flere mulige variabler, og det er ikke nødvendigvis slik at graden av åpenhet og ulikhet direkte korresponderer med høy grad av toleranse. Forholdet mellom diversitet, kommunikasjon, fellesarenaer eller privatisering vil nettopp være et felt for utforskning i dette prosjektet. På samme måte som de ulike ekskluderingsmekanismer bør eksamineres uten for store fordommer.

Akkurat som toleranse ikke bør hypostateres eller omtales i bestemt form, kan det være nyttig å gjøre som Michael Walzer og analysere de ulike former for toleranse i forhold til forskjellige typer regime (multinasjonale keiserrikker, internasjonalisme, flernasjonal stat, nasjonalstat, immigrasjonssamfunn). Men ofte er det slik at ting vi liker, kommer sammen med ting vi frykter eller misliker sterkt. Det har f. eks. vist seg at en statsform som de gamle keiserrikene ofte har vært den beste måten å inkorporere forskjeller og bevare fred på. Det er klart at toleranse betyr noe ganske forskjellig når den opprettholdes av en sterk, ofte autoritær sentralmakt i forhold til at den må forhandles fram av ulike parter, som i en flernasjonal stat. Noen ganger blir grupper tolerert, noen ganger minoriteter og noen ganger enkeltindivid. De to vanligste måtene å unngå konflikt på, er individuell assimilasjon og anerkjennelse av hele grupper. Det bør undersøkes om det kan identifiseres et skille mellom moderne og postmoderne toleranse som henger sammen med ulike antropologier og ulike syn på personlighet og identitet. Muligens finnes det en slags ny postmoderne toleranse der grenser brytes og identiteten ikke lenger er fastlagt eller singulær og stabil.

Lengst i en slik ny retning går muligens Julia Kristeva⁶ som ber oss om å akseptere en verden av fremmede ("for bare fremmedhet er universell"), noe som selvsagt innebærer at vi også godtar det fremmede i oss selv. Det vil alltid være lettere å akseptere andre fremmede, dersom

⁶ Julia Kristeva: *Nations Without Nationalism*, New York 1993 og *Strangers to Ourselves*, New York, 1991.

vi har godtatt vårt eget fremmede (for et historisk eksempel, se Thon ”Holberg og heksene fra nord – den tvetydige fremmedhet”, Oslo 2005). I denne sammenhengen er også de seksuelle minoriteters problematikk et aktuelt forskningsspørsmål. De teoretiske arbeidene til Judith Butler har som et viktig siktemål å øke toleransen for seksuell diversitet og å problematisere definisjoner av det menneskelige som utelukker bestemte grupper og individer (Butler 1990, 1993, 2004).

Fremmedhet

Som Kristeva tror vi toleranse ikke kan forstås uten i sammenheng med et begrep om fremmedhet. Graden av en bys toleranse vil kunne måles i forhold til hvordan det fremmede blir definert og behandlet. Byer har alltid vært et møtested for ulike yrkesgrupper, ofte med ulikt opphav, ulikt språk og religion. Et slikt møte skaper behov for grensdragning – definering – av det egne, og denne grensen har ofte vært stedet for konflikt, men også en mulighet for overskridelse av det egne. Derfor vil begrepet om det fremmede bli innlemmet i diskusjonen omkring toleranse og urbanisme.

Fremmedhet er i denne sammenheng å forstå som et åpent samlebegrep. Det fremmede møter oss på forskjellige områder av det sosiale liv, og det bestemmes innenfor ulike vitenskapsgrener. Det samfunnsmessig fremmede defineres i sosiologiske kategorier som avvik; det psykologisk fremmede framstår som det ubevisst andre; det religiøse kan bestemmes som menneskets møte med det hellige; det politisk fremmede er ofte blitt definert som en fiende som må nøytraliseres eller utslettes. I litteraturvitenskapelig sammenheng viser det fremmede seg som språkets ”andre”, enten som litteraturspråkets avvik fra normalspråket eller som språkets referanse – i vår sammenheng byen som fenomen. Det fremmede omfatter ikke bare det som er avvik i forhold til den opplyste uvitenhet, men også det som overskrider deler av det klassiske opplysningsprosjektet fra 1700-tallet av. Det finnes en rekke konkrete studier som utdyper de ulike aspektene ved det fremmede som virkelighetsområde og vitenskapsgren: *individualpsykologisk* (Freud: *Det uhyggelige*, 1919), eller i *forhold til andre* (Emmanuel Levinas: *Totalitet og Uendelighet*, 1996); *sosio-økonomisk* (Karl Marx: *Det fremmedgjorte arbeid*, 1844); *mentalitetshistorisk* (Georg Simmel: ”Storbyen og åndslivet”, 1902), *politisk* (Edward Said: *Orientalismen*, 1993); *sosiologisk* (Eilert Sundt: *Fante- eller Landstrygerfolket i Norge*, 1852), *religiøst* (Luther: *Om Jøderne og deres Løgne*, 1543 og Eliade: *Det hellige og det profane*, 1957) eller *estetisk* (Brecht: *Lille Organon for teatret*, 1948/49).

I dette prosjektet er det samspillet mellom det kjente og det fremmede; det egne og det andre som er interessant fordi byene alltid har fått et tilsig av nye borgere, og byen som organisme alltid har måttet definere seg i forhold til de omliggende områder. Både empirisk og teoretisk viser det seg at disse aspektene av det fremmede forutsetter en dikotomisering mellom det hjemlige/det fremmede, det egne/det andre, de dominerende/de dominerte, det verdslige/det hellige eller det samme/det forskjellige. Det må være et mål å forsøke å vise hvordan denne typen forenklete todelinger også påvirker vår forståelse av toleransen og dens former. Er det riktig at innsikten i det fremmede som noe positivt fra 1900-tallet av, også har influert vårt syn på toleranse? I hvilken grad har de seneste tiårs syn på hybridiseringens positive virkninger påvirket begrepet om toleranse? Kan vi overhodet snakke positivt om toleranse dersom vi ikke har et klart negativt begrep om det som er annerledes og ødeleggende for de verdier vi ønsker å hevde?

Prosjektets organisering og ambisjoner

Prosjektet er åpent for forskere fra ulike fagområder der studiet har relevans for litteraturforskning (historie, sosiologi, teologi, kunsthistorie, idéhistorie, språkfag), og forhåpentligvis vil det også ha betydning for andre fagområder. Det finnes i dag intet annet litteraturvitenskaplige prosjekt i Norge som forsøker å undersøke sammenhengen mellom urbanisme, toleranse og fremmedhet. Ambisjonene er å kunne gi et viktig bidrag til forståelsen av forholdet mellom historie, offentlighetens utvikling og toleranse i litteraturen.

Et av dette prosjektets store fortrinn er det internasjonale nettverk og den solide forankring i disse forskernes historiske undersøkelser (Richard Wilson, University of Cardiff, Per Sivefors, Universitetet i Göteborg, Paul Davis, University of Reading, John Henderson, Birkbeck College, UL, Roy Eriksen, Høgskolen i Agder, m. fl.)

Nasjonalt samarbeider vi med Eivind Tjønneland, Universitetet i Oslo, og Bjørn Kvalsvik Nicolaisen, Universitetet i Stavanger.

Prosjektet arrangerer minst en faglig konferanse hvert år der forskerrekrutter kan delta på lik linje med andre.

Litteratur

Afdal, Geir 2005: *Tolerance and Curriculum. Conceptions of tolerance in the multicultural unitary Norwegian compulsory school*, Unipub, Oslo.

Agora nr. 1-2 2006: Pierre Bourdieu, Oslo.

Behrendt, Poul 2006: *Dobbeltkontrakten*, Gyldendal, København.

Bourdieu, Pierre 1992: *The Rules of Art*, Polity Press, Oxford.

Bourdieu, Pierre 1993: *The Field of Cultural Production*, Polity Press, Oxford.

Brecht, Bertolt 1948/49: *Lille Organon for teatret*.

Bürger, Peter 1974: *Om Avantgarden*, oversatt av Eivind Tjønneland, Cappelen Akademisk Forlag as, Oslo 1998.

Butler, Judith 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, New York and London

Butler, Judith 1993: *Bodies that Matter, In the Discursive Limits of 'Sex'*, Routledge, New York and London

Butler, Judith 2004: *Undoing Gender*, Routledge, New York and London

Calvino, Italo 1972: *Usynlige byer*, oversatt av Jorunn Aardal, Aschehoug 2006.

Carlsen, Jan 1993: *Regnbuebyen – tekster om arkitektur og samfunn*, Pax Forlag, Oslo.

Derrida, Jacques 1997: *Politics of Friendship*, Verso, London and New York 1994.

Derrida, Jacques 1997: *ADJØ til Emmanuel Levinas*, oversatt av R. Braastad Myklebust, Cappelen Akademisk Forlag, Oslo 2002.

Eliade, Mircea 1957: *Det hellige og det profane*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1976.

Eliassen, Knut Ove 2002: "Urenhetens metafysikk", i *Fanden går i kloster*. Elleve tekster om det andre, R. Gressgård og S. Meyer (red.), Spartacus Forlag, Oslo.

Foucault, Michel 1996; *Tingens Orden*, Aventura, Oslo.

Freud, Sigmund 1919: *Det uhyggelige*, Røvens Sorte Bibliotek, København, 1998.

Gran, Anne-Brit 2002: "I stereotypenes vold. Det etniske som essens, konstruksjon og hybrid", i *Fanden går i kloster*, Spartacus Forlag, Oslo.

Habermas, Jürgen 1962: *Borgerlig offentlighet*, oversatt av E. Schwabe-Hansen, H. Høibraaten og J. Øien, Gyldendal norsk Forlag, Oslo 1971

Helle, Knut 2006: "Innledning: Byen som historisk fenomen", i *Norsk byhistorie. Urbanisering gjennom 1300 år*, Pax Forlag, Oslo.

Korhonen, Kuisma 1998: *Essaying Friendship*, The University of Helsinki, Helsinki.

Kristeva, Julia 1991: *Strangers to Ourselves*, Columbia University Press, New York.

Kristeva, Julia 1993: *Nations without Nationalism*, Columbia University Press, New York.

Emmanuel Levinas: *Totalitet og Uendelighet*, 1996.

Lehan, Richard 1998: *The City in Literature. An intellectual and cultural history*, University of California Press, Berkley/ Los Angeles/ London.

Liggett, Helen 1997: "Byens syn. Drømmens og minnenes åsteder", i *På sporet av byen*, oversatt av Eliassen og Myklebust, Spartacus, Oslo.

- Luther, Martin 1543: *Om Jøderne og deres Løgne*.
- Marx, Karl 1844: *Det fremmedgjorte arbeid*; Pax Forlag, Oslo 1970.
- Mitchell, W. J. T. 1986: *Iconology. Image, Text, Ideology*, The University of Chicago Press, Chicago.
- More, Thomas 1516: *Utopia*, oversatt av Anders Piltz, Norma, Skellefteå 2001.
- Mortensen, Klaus P. (red.) 2002: *Uden for murene. Fortællinger fra det moderne gennembruds København*, Gads Forlag, København.
- Myhre, Eivind 2006: "Den eksplosive byutviklingen 1830- 1920", i *Norsk byhistorie*, Pax Forlag, Oslo.
- Ohman Nielsen, May-Brith 2006: *Mennesker, makt og mikrober*, under utgivelse.
- Pløger, John 1997: "På sporet av byteorien", i *På sporet av byen*, oversatt av Eliassen og Myklebust, Spartacus, Oslo.
- Reader, John 2004: *Cities*, Grove Press, New York.
- Said, Edward 1993: *Orientalism*, Ordfronts Förlag, Stockholm.
- Schulte-Sasse, Jochen 1980: *Einleitung in Bürger/Bürger and Schulte-Sasse: Aufklärung und literarische Öffentlichkeit*, Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Selboe, Tone 2003: *Litterære vaganter. Byens betydning hos seks kvinnelige forfattere*. Pax Forlag, Oslo.
- Sennett, Richard 1974: *The fall of Public Man*, W. W. Norton & Coampany, New York, 1992.
- Simmel, Georg 1902: "Storbyene og åndslivet", i *Sosiologi*, ved Dag Østerberg, Oslo 1984.
- Simmel, Georg 1920: *Philosophie des Geldes*, Parkland Verlag, Köln 2001.
- Stugu, Ola S. 2006: "Mot et urbanisert land? 1920-2000", i *Norsk byhistorie*, Pax Forlag, Oslo.
- Sundt, Eilert 1852: *Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1974.
- Thon, Jahn 2001: *Refleksjon – kritikk – protest. Forståelsesformer i unglitterære tidsskrifter: Heretica, Rondo og Profil*, dr. art-avhandling Universitetet i Oslo.
- Thon, Jahn H. 2005: "Holberg og heksene fra nord – den tvetydige fremmedhet", i *Den mangfoldige Holberg*, red. Eivind Tjønneland, Aschehoug, Oslo.
- Thon, Jahn H. 2005: "Fremmedhet og pust" (Om L. A. Vaages *Den framande byen*), i *Litterære metamorfoser*, Aalborg Universitetsforlag, Aalborg.
- Thon, Jahn H. 2005; "A Foreigner in Afrika, Aforeigner in Berlin: At Home in Art, Panozzo Editore, Rimini.

Tygstrup, Frederik 1997: "Rummet, byen og teksten". Arbejdspapir 28, Center for urbanitet og æstetik, Institut for Litteraturvitenskap, Københavns Universitet, København.

Walzer, Michael 1997: *On Toleration*, Yale University Press, New Haven and London.

Williams, Raymond 1975: *The Country and the City*, Paladin, London.

Vedlegg: Igangsatte forskningsprosjekter:

1) Kathrin Papst: "*Knut Hamsun og toleranse – Grimstadinbyggernes holdning til naboen og forfatteren Knut Hamsun fra 1918 til i dag*"

Prosjektet tar utgangspunkt i at Grimstad er "Dikternes by" og den omfattende markedsføringen av byens to diktere. Til tross for dette ligger det fortsatt mye latent konfliktstoff i lokalsamfunnet i diskusjonene rundt hans person. Det finnes et svært materiale i beretninger fra enkelte av Grimstads innbyggerne som kjente Knut Hamsun personlig; dette materialet utgjør ca. 40 til 50 intervjuer, som bare delvis er skrevet ned og tatt opp på bånd. I tillegg finnes det utallige avisartikler, som Hamsun skrev under krigen, lydopptak fra rettssaken og ikke minst reaksjoner fra flere av datidens mest kjente forfattere på Knut Hamsuns offensive sympatierklæringer for Nazistene.

Dette viser at flere fag kan få utbytte av en nærmere utredning av prosjektet. Ikke bare sosiologiske og litteraturvitenskapelige metoder og spørsmål vil bli berørt, men også etnologiske, historiske og politiske.

Hamsun og Grimstad kan fungere som en god modell for kreftene som virker i en småby og en kan her se nærmere på bl.a. utviklingen av byen, betydningen av andre verdenskrig, de forskjellige gruppene i bysamfunnet og deres makt samt betydningen for den enkelte og byen

2) May-Brith Ohman-Nielsen: *Kulturkontakt og karantenekultur i Kristiansand 1801-1890*.

Prosjektet er en videreføring av prosjektet *Mennesker, makt og mikrober. Epidemibekjempelse og hygiene i Kristiansand og langs sørlandskysten 1830-1880*, som skal publiseres i 2006. Dette viste hvordan Kristiansand og kysten omkring både var den mest internasjonalt orienterte delen av Norge, og hvor sterkt dette preget hverdagsliv, erfaringer, omgangsformer og befolkning, men at Kristiansand samtidig også var ledende i Nord-Europa når det gjaldt forståelser av smitte og smitteteorier og bruk av karantene og isolasjon for å begrense sykdom. En kultur for åpenhet og inkludering og en kultur for isolasjon og stengsler levde de ikke bare side om side, men i hverandre i denne byen, ofte i de samme gruppene.

Prosjektet vil se på mønstre av mening og praksiser omkring inkludering og ekskludering av de som ble oppfattet som ”annerledes”, og omkring dem som oppfattet som farlige. Hva slags kapasitet for toleranse hadde den internasjonale norske 1800-tallsbyen? Hvilke forestillinger og sosiale mønstre bygget de på? Hvor gikk grensene for toleransen?

Arbeidet vil bygge på studier av primærkildemateriale fra de ulike arenaene som definerte byens livsverden og underverden.

3) May-Brith Ohman-Nielsen og Jahn H. Thon: *Wergelandene og det moderne*

Går det an å finne noen fellestrekk i det som har formet byen Kristiansand, landskapet omkring, samværsformer og befolkningens identitet? Et viktig tema rundt år 1800 var modernisering og ideer om framskritt og det gode liv. Både Henrik, Camilla, Nicolai og Oscar Wergeland var involvert i denne typen moderniseringsarbeid, enten gjennom litteratur, folkeopplysning eller konkret og praktisk arbeide.

Dette moderniseringsprosjektet var en kamp for framskritt og forbedring, forbedring både av menneskene selv og av samfunnet de levde i. Det kan beskrives som en kamp mot helseplager, sykdom og dårlig hygiene, mot uvitenhet, mot fordommer, mot usikkerhet og uhygge, mot isolasjon og mot patriarkatet og undertrykkende ider. Det var også en kamp for å gjøre mennesker til myndige og velgende subjekter i sitt eget liv.

De fire Wergelandene var alle moderniseringsagenter, og påvirket slik både sin tid og sin ettertid. Henrik virket ikke bare ved sine folkeopplysende skrifter, men også ved å modernisere selve forfatterrollen og estetisk tenkning i Norge. Camilla Collett skrev det som regnes som Norges første moderne roman, *Amtmandens Døttre*. Hun betydde mye for et moderne syn på kvinnen og i siste del av sitt forfatterskap reflekterte hun mye over den europeiske moderniseringsutviklingen som hun så utspille seg på de mange reiser hun foretok. Nicolai Wergeland var et viktig bindeledd mellom moderne europeiske tanker (estetiske, filosofiske og pedagogiske) og den norske offentlighet. Samtidig er det han som tydeligst i familien representerer forbindelsen tilbake til 1700-tallet. Oscar Wergeland var en allsidig praktisk modernisator som virket på en rekke områder i kampen mot sykdom og hygieneproblemer, for kloakksystemer og bedre kroppskultur, for friluftsliv og folkelige fellesarenaer og for utvikling av samferdselen i landsdelen. I dette prosjektet ønsker vi å undersøke hvordan den spesifikke Kristiansandske bykulturen på begynnelsen av 1800-tallet skapte en fruktbar ramme for slike moderniseringsprosjekter.

4) Solbjørg T. Nes: *Litterære drabantbyerfaringer: Menneskelig interaksjon i en moderne biotop*.

Prosjektet skal studere litterære drabantbyerfaringer gjennom et bredt utvalg av tekster.

Sammen med Anne-Cath. Vestlys *Aurora i blokk Z* (1966) leses Jan Kjørstads/Vivian Zahl Olsens *Jakten på de skjulte vaffelhjertene* (1989), Tove Nilsens *Skyskraperengler* (1982), Dag Solstads *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* (1984) og Nikolaj Frobenius' *Teori og praksis* (2004). De skjønnlitterære tekstene skal i tillegg sammenstilles med et utvalg plandokumenter for norske drabantbyer, samt langtidsprogrammene for den aktuelle perioden.

Prosjektet består av to hoveddeler. Den første er en redegjørelse for drabantbyen som fenomen og de visjoner som ligger bak utbyggingen av drabantbyen i Norge, med fokus på byrommet som arena for sosial interaksjon: Hvilke ideer om drabantbyen ligger bak planene, og hvilke forestillinger og underliggende fortellinger om dette livet kan leses ut av sakprosa-tekstene? Den andre delen dreier seg om drabantbyen som motiv/ tema i litteraturen, med utgangspunkt i tre ulike innfallsvinkler: 1) Den litterære gestaltningen av drabantbyen med vekt på spatiale former, 2) fortellingen om drabantbyen med utgangspunkt i narrativ teori, og 3) drabantbylivet som eksistensform/livsverden.

Det overordnede grepet i prosjektet er en sammenstilling av plandokumenter og litterære tekster hvor det ses på drabantbyen som eksistensform med utgangspunkt i fiktive prosjekter, relasjoner og samhandlinger – og tekstenes samlede tematiske utsagn, sammenlignet med planleggenes bevisste og ubevisste intensjoner slik de leses ut av planene.

Undersøkelsens teoretiske grunnlag er dels narrativ teori og dels Frederik Tygstrups Deleuze-inspirerte teori om det litterære rom. Med ulike teoretiske modeller belyses ett tekstkorpus. Ved å se på både den temporale og den romlige siden kombineres to vesensforskjellige tilnærminger til teksten som sammen kan gi et helhetlig bilde av forestillingene om drabantbyen. Metoden er å kombinere teoretiske innfallsvinkler, nærlesningsteknikker som sikter mot fortelling/handling, rom/bilde og den kombinerte virkning av bilde og tekst.

Utkastet til prosjekt vil kunne si noe om menneskelig samspill og vilkår i drabantbyen. Sammenstillingen av de to typene tekster vil kunne si noe mer allment om forestillingene om drabantbyen, samtidig som den kan bidra til å øke forståelsen av drabantbyfenomenet på tvers av faggrensene. Litteraturen bidrar i samfunnsdebatten, og kan aktualisere viktige spørsmål – slik tilfellet er i ”drabantbytradisjonen” – og dermed kan den medvirke til å gi innsikt i og forståelse av samfunnet.

